

تصویرالگوی شهروند جهانی در نظام تعلیم و تربیت مبنی بر آرا فلاسفه معاصر

رویا بویری^۱، عباس قلتاش^۲ , سید احمد هاشمی^۳، علی اصغر ماشینچی^۴

^۱ دانشجوی دکتری رشته فلسفه تعلیم و تربیت، واحد لامرد، دانشگاه آزاد اسلامی، لامرد، ایران. bouirouia@gmail.com
^۲ (نویسنده مسئول) دانشیار و عضو هیات علمی، گروه علوم تربیتی، واحد مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی، مرودشت، ایران. abass14635@gmail.com
^۳ دانشیار و عضو هیات علمی، گروه علوم تربیتی، واحد لامرد، دانشگاه آزاد اسلامی، لامرد، ایران. hmd_hshemi@yahoo.com
^۴ استادیار و عضو هیات علمی، گروه علوم تربیتی، واحد لامرد، دانشگاه آزاد اسلامی، لامرد، ایران. Mashinch56@gmail.com

چکیده

با توجه به افزایش تنوع فرهنگی در سراسر جهان، در قرن اخیر، شهروندان نیاز به دانش، نگرش و مهارت‌هایی برای عملکرد در جوامع فرهنگی خود و هم‌چنین فراتر از مرزهای فرهنگی خود دارند. هدف از پژوهش حاضر، الگوی شهروند جهانی در نظام تعلیم و تربیت مبتنی بر آرای فلاسفه معاصر و انعکاس آن در پوستره‌های گرافیکی است. بدین منظور از روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و رویکرد تبیینی تاییدی استفاده شد و داده‌ها از دفتر اندیشه‌های فلاسفه معاصر مرتبط با حوزه شهروندی جهانی در پوستره‌های گرافیکی جمع‌آوری گردید. بر مبنای یافته‌های حاصل از تجزیه و تحلیل اطلاعات نظری مرحله کیفی، الگوی مورد نیاز طراحی شد و تجزیه و تحلیل آن در قالب تحلیل توصیفی و تحلیل عاملی تأییدی در تطبیق با مدل مفهومی ارائه گردید و یافته‌های کیفی تحقیق حاکی است شهروندان آزاد جهانی در سایه تعلیم و تربیت حرفه‌ای می‌توانند نیروی انسانی آگاه، متعهد و ماهر برای جامعه دانش و مدیریت دانش در پاسخگویی به هزاره سوم تربیت کنند.

اهداف پژوهش:

۱. بررسی مقوله محوری و راهبردها زمینه برنامه درسی تربیت شهروند جهانی در نظام.
۲. بررسی شرایط مداخله‌گر و پیامدها، برنامه درسی تربیت شهروند جهانی در نظام.

سؤالات پژوهش:

۱. بررسی مقوله محوری و راهبردها زمینه برنامه درسی تربیت شهروند جهانی در نظام.
۲. بررسی شرایط مداخله‌گر و پیامدها، برنامه درسی تربیت شهروند جهانی در نظام.

اطلاعات مقاله

مقاله پژوهشی

شماره ۴۶

دوره ۱۹

صفحه ۵۷ الی ۷۰

تاریخ ارسال مقاله: ۱۳۹۹/۰۳/۳۰

تاریخ داوری: ۱۳۹۹/۰۶/۱۴

تاریخ صدور پذیرش: ۱۳۹۹/۰۸/۱۱

تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۶/۰۱

کلمات کلیدی

الگوی شهروندی، نظریه جهانی شدن، نظام تعلیم و تربیت، پوستره‌های گرافیکی.

ارجاع به این مقاله

بویری، رویا، قلتاش، عباس، هاشمی، سید احمد، ماشینچی، علی اصغر. (۱۴۰۱). تصویرالگوی شهروند جهانی در نظام تعلیم و تربیت مبنی بر آرا فلاسفه معاصر. مطالعات هنر اسلامی، ۱۹(۴۶)، ۵۷-۷۰.

[dor.net/dor/20.1001.1
1735708.1401.19.46.57.70](https://doi.org/10.22034/IAS.1735708.1401.19.46.57.70)

[dx.doi.org/10.22034/IAS
.2020.252793.1410](https://doi.org/10.22034/IAS.1735708.1401.19.46.57.70)

مقدمه

باتوجه به انتظاری که در نظام تعلیم و تربیت در زمینه پرورش همه‌جانبه توانایی‌های انسان می‌رود به نظر می‌رسد پرورش بُعد سیاسی - اجتماعی به‌عنوان یکی از ساحت‌ها و قلمروهای اساسی تعلیم و تربیت از اهمیت اساسی برخوردار است. واقعیت این است که دهه گذشته، دوره تغییرات عظیم در حوزه سیاسی و اجتماعی بوده است تعلیم و تربیت اساساً فعالیتی آینده‌نگر و به معنای پرورش نسل‌های آینده و انتقال میراث فرهنگی به آنان است. در درازای تاریخ، تعارض میان تربیت فردی و تربیت شهروندی همواره مطرح بوده است. «افلاطون ۱ در رساله قوانین به این مسئله اشاره می‌کند. منتسکیو^۲ نیز مفهوم شهروندی را مجموعه‌ای از سازو کارهای اخلاقی - مدنی می‌داند که باید آن را در مفهوم روابط میان شهروندان، تعریف کرد» (خاتمی، ۱۳۸۴: ۵۹). شهروندی یک مفهوم متکثر و چند چهره و از مهم‌ترین ایده‌های اجتماعی است که به روابط بین افراد و گروه‌های اجتماعی وابسته است و شهروند کسی است که با هم نوع خود زندگی می‌کند و از طرف دولت حمایت می‌شود، از حقوق اجتماعی برخوردار است و وظیفه اجتماعی انسانی خود را انجام می‌دهد (نیک‌گهر، ۱۳۸۸: ۱۰۱). شهروندی در دنیای پرزرق و برق دیجیتال هسته‌ای که در حال از بین بردن مرزهاست و ایده جهانی‌سازی را در خود می‌پروراند، معنا و جلوه‌های دیگر دارد. امروزه باید یک انسان جهانی بود؛ یعنی انسانی که به‌نظام ارتباطات پیچیده دنیا تعلق دارد. در چنین شرایطی حقوق و وظایف ملی در مقیاس جهانی ارزیابی می‌شود. در این عرصه فرد فقط در قبال شهر و کشورش مسئولیت ندارد، بلکه مسئول تمامی اعمالی است که روی زندگی بشر تأثیر می‌گذارد. به‌واسطه «جهانی‌شدن»، سرنوشت تمامی افراد، سازمان‌ها و دولت‌ها بیش‌ازپیش به یکدیگر گره خورده و تأثیر این فرایند بر تمامی حوزه‌های فعالیت بشری، غیرقابل‌انکار گردیده است. «به دنبال طرح مفهوم «شهروندی جهانی» انتظارات جدیدی از آموزش و پرورش به‌عنوان عامل معنابخش و ابزاری برای پرورش شخصیت انسان، شکل گرفته است» (معینی علم‌داری، ۱۳۹۷).

مکانیسم انجام این پژوهش، شامل داشتن اطلاعات دقیق در زمینه‌های توسعه برنامه‌ها و رشد و تکامل افراد است. این نوع مطالعه به بررسی میزان تغییرات و الگوی برنامه‌ها و یا رشد افراد در طول مدت‌زمان می‌پردازد و ممکن است به دو روش طولی (تداومی) و عرضی (مقطعی) صورت گیرد. نحوه گردآوری اطلاعات این تحقیق از طریق تهیه فیش از کتب و مجلات معتبر گوناگون و سپس دسته‌بندی فیش‌ها و تجزیه و تحلیل اطلاعات و داده‌ها اساس کار را تشکیل می‌دهد. اطلاعات به روش کتابخانه‌ای و با استفاده از منابع الکترونیکی، داده‌های مشابه کتابخانه‌ای و پژوهش‌های جنبی جمع‌آوری می‌شود. در توالی گردآوری داده‌ها ابتدا داده‌های کیفی و سپس الگوی مطلوب تهیه می‌گردد. ابزار جمع‌آوری اطلاعات فیش‌های تحقیق است که توسط پژوهشگر ساخته می‌شود. پس از جمع‌آوری منابع مرتبط با موضوع تحقیق، کدگذاری موضوعی با استفاده از نظام مقوله‌بندی قیاسی برای طبقه‌بندی اطلاعات صورت می‌گیرد. این تحقیق در پارادایم تفسیرگرایی و به شیوه کیفی صورت گرفته است. روش تجزیه و تحلیل پژوهش حاضر به‌صورت تحلیل مضمون است. «تحلیل قالب مضامین و تحلیل شبکه مضامین نیز از ابزارهایی هستند که معمولاً در تحلیل مضمون به کار می‌روند. قالب مضامین، فهرستی از مضامین را به‌صورت سلسله‌مراتبی نشان می‌دهد. شبکه مضامین نیز ارتباط میان مضامین را در نگاره‌هایی شبیه تارنما نشان می‌دهد». برای شناخت میزان همخوانی موضوع و مدل مفهومی از شاخص‌ها و معیارهایی استفاده می‌شود که به آنها شاخص‌های نیکویی برآزش می‌گویند. براین اساس، می‌توان

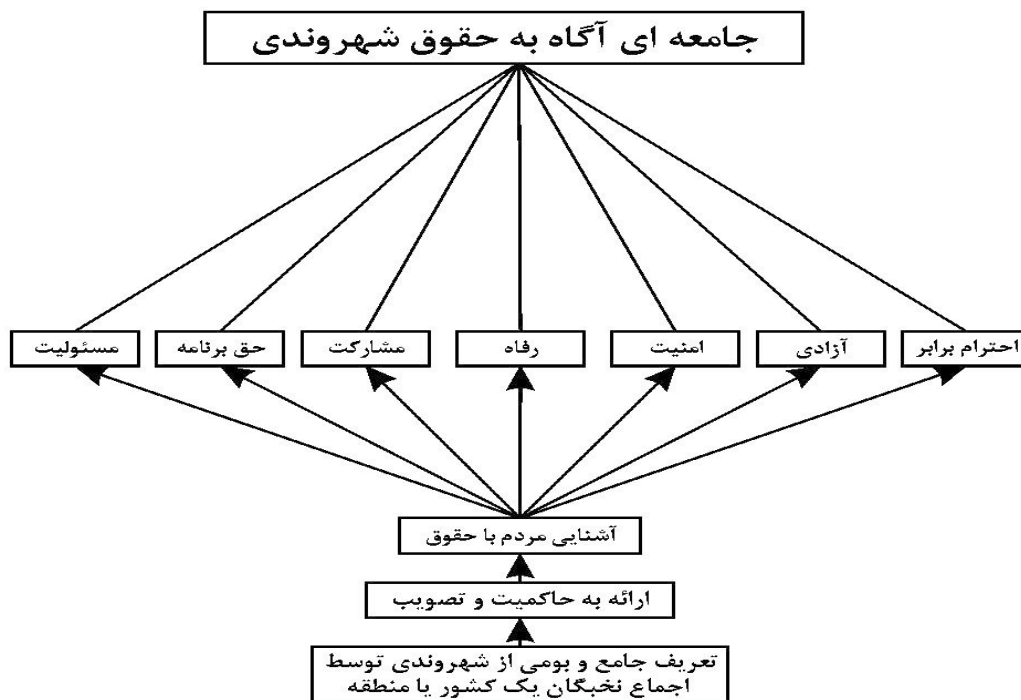
۱. plato

۲. Montesquieu

نتیجه گرفت که الگوی تحقق آرمان تربیتی شهروندان آزاد جهان از منظر فیلسوفان تعلیم و تربیت معاصر از شاخص برآزش مطلوبی برخوردار است.

۱. مفهوم شهروندی

بر اساس آنچه تاکنون ارائه گردیده است، مفهوم شهروندی دارای ملازمه نزدیک و تنگاتنگ با جامعه مدنی است. براین اساس تحقق این مفهوم در گرو تحقق جامعه مدنی است. جامعه‌ای که اساس قدرت بر رأی مردم (همان شهروندان) استوار گردیده باشد. در چنین جامعه‌ای، ساختار قدرت از قاعده آن نیرو می‌گیرد. جامعه مدنی متشکل از سه بخش است بخش اول: شهروندان جامعه هستند که در واقع مهم‌ترین بخش جامعه خواهند بود و شاکله و بدنه اصلی آن را تشکیل خواهند داد و با رأی خود افرادی را به‌عنوان نماینده خویش انتخاب می‌نمایند. بخش دوم: بخش دولتی، نماینده و انتخاب شده از طرف شهروندان و منتخب آنان است و در نهایت بخش سوم، بخش خصوصی که شامل نهادهای غیردولتی است که شامل همان شهروندان می‌شود که با تشکیل سازمان‌ها برای رسیدن به اهداف مشترکشان وارد عمل می‌شوند و بخش عمده‌ای از فعالیت‌های بخش دولتی را بر عهده می‌گیرند و برای رسیدن به اهداف مشترکشان فعالیت می‌نمایند. دولت تنها در هدایت و تعیین اصول کلی (مشورت شهروندان) نقش ایفا خواهد نمود.

شکل ۱: مراحل و ساختار رسیدن به یک جامعه آشنا به حقوق شهروندی

کشورهایی مانند کشور ما که دارای دموکراسی‌های جوان هستند، نیازمند کار چندبرابر در حوزه تغییرات اساسی در رفتارهای شهروندان هستند، زیرا سبب افزایش مشارکت شهروندان در اداره امور مدنی شهر و سرنوشتشان خواهد شد و لازم است توسط شهرداری یا سایر نهادهای مربوطه اقدام به برگزاری کلاس‌های آموزش شهروندی در زمینه حقوق

وظایف شهروندی (خصوصاً در مدارس و سنین پایین‌تر). نمایند. در این راستا هر چه که این آموزش‌ها پایه‌ای‌تر و متوجه دبستان‌ها و مدارس باشد و در برنامه‌های درسی گنجانده شود، می‌تواند در آینده با یک جامعه شهروند مدار و آگاه به وظایف و حقوق خویش مواجه شویم که دارای سطح مشارکت بالا و مسئولیت‌پذیری بالا هستند. در واقع تحقق چنین آرمانی نیازمند تشریک‌مساعی سیستم‌های آموزشی و مدیریت شهری است که در نهایت سود حاصله متوجه هر دو سیستم و تمام شهر و شهروندان خواهد شد. براین اساس سال‌هاست که جوامع پیشرفته مسائل مربوط به شهروندی و حقوق شهروندی را در برنامه‌های درسی مدارس خویش گنجانده‌اند.

۲. الگوی کارآمد تربیت شهروند جهانی در بستر نظام آموزش و پرورش

الگوی کارآمد تربیت شهروند جهانی در بستر آموزش و پرورش، متناسب با حیطه‌های سه‌گانه شناختی، نگرشی و مهارتی، بر مبنای مؤلفه‌ها، نموده‌ها، مشخصه‌ها و راهکارها، در جداول ۱ تا ۳ خلاصه شده است. در این الگو ابتدا به مؤلفه‌های تربیت شهروند جهانی متناسب با هر یک از حوزه‌های سه‌گانه شناختی، نگرشی و مهارتی پرداخته و به اقتضای هر یک از این مؤلفه‌ها، نموده‌های شاخص ارائه شده است و برای روشن شدن ماهیت نموده‌ها، به مشخصه‌ها پرداخته و راهکارهایی ارائه شده است. این الگو با الگوی تربیت شهروند ملی تفاوت‌هایی دارد که ناشی از تفاوت اهداف بنیادین شهروند جهانی با شهروند ملی است. هدف اساسی تربیت شهروند ملی، انتقال مجموعه‌ای از دانش‌ها، ارزش‌ها و جهت‌گیری‌های رفتاری ضروری برای دوام و رفاه جامعه، به شهروندان جامعه است. از این رو، ناظر به برخورداری از حقوق، وظایف و تکالیف، مسئولیت‌ها، تعهدات اخلاقی، سیاسی و اجتماعی به همراه احساس تعلق، عضویت و هویت اجتماعی فراگیر برای مشارکت جدی در جامعه توأم با بهره‌مندی یکسان و عادلانه از امتیازات، مزایا و منافع جامعه فارغ از تعلقات قومی، نژادی، طبقاتی، اقتصادی، فرهنگی و مذهبی می‌باشد و تأکید عمده در آن، این است که نوجوانان و جوانان را به‌عنوان شهروندان به گونه‌ای تربیت کند که در جامعه مشارکت کنند، با حقوق خود آشنا شوند و به وظایف خود در قبال جامعه عمل کنند. در حالی که در شهروند جهانی، هدف، تربیت شهروندانی است که دارای نگرش جهانی و دموکراتیک بوده و از حس ایفای نقش در یک جهان وسیع‌تر برخوردار باشند، به تفاوت‌ها و گوناگونی‌ها احترام گذاشته و مسئولیت‌پذیر نسبت به آینده جهان از ابعاد مختلف باشند و در نهایت، شهروندان، وابستگی و به هم پیوستگی همه مردم جهان به یکدیگر را درک کرده، خود را مسئول می‌دانند تا متعهدانه و بشردوستانه بر اساس ملاحظات محلی، ملی و جهانی در مقابل چالش‌های جهان پیرامون همچون: ظلم‌ها، بی‌عدالتی‌ها و نابرابری‌های اجتماعی بایستند. در حقیقت، هدف شهروندی جهانی، تربیت شهروندانی با ارزش‌های جهان‌شمول انسانی است که در مناسبات جهانی متکی بر دانش و فهم مسائل جهانی، تفاهم و صلح‌جویی و احترام و منافع متقابل و ارزش‌های مربوط به عدالت و برابری اجتماعی در میان جوامع بشری، مشارکت فعالانه و خیرخواهانه‌ای دارند. لذا الگوی تربیت شهروند جهانی علاوه بر اینکه در برگیرنده مختصات تربیت شهروند ملی است، موارد و ابعاد وسیع‌تری را به فراخور گسترده شدن جهان و ارزش‌های جهان‌شمول انسانی شامل می‌شود. با توجه به اینکه مؤلفه‌های بنیادین شهروند جهانی در سه حوزه کلی دانش‌ها، نگرش‌ها و مهارت‌ها طبقه‌بندی می‌شود، با توجه به مشکلات موجود در جهان، مانند گرمایش جهانی و تهدیدات تروریستی و افزایش تعهد و وابستگی متقابل میان جمعیت‌های مختلف کشورهای مختلف. مبانی ایدئولوژیک شهروندی جهانی به حقوق بشر بستگی دارد، همان‌طور که در منشور سازمان ملل متحد آمده‌است از جمله حقوق اجتماعی فراتر از آن، اکثر جنبش‌های جهانی شهروندی بر مسئله کاهش شکاف بین مناطق توسعه و فقیر به‌عنوان بخشی از یک شهروند جهانی تأکید می‌کند.

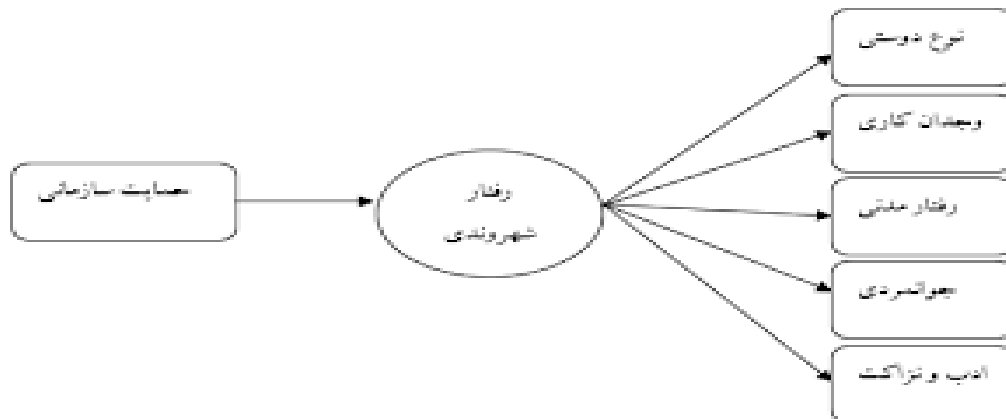
۳. الگوی آرمان تربیتی شهروندان از منظر فیلسوفان تعلیم و تربیت معاصر در پوسترهای گرافیکی

در مقام پاسخ به این سؤال با سیاق تحلیل محتوا گفتنی است: به‌زعم غالب معاصرین حوزه تعلیم و تربیت، مشارکت و ایفای نقش معین افراد در جامعه، وجه اشتراک نظام شهروندی است و تفسیر تربیتی مفهوم شهروند آزاد در سطح جهانی به چهار بعد اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی و سپس تقسیم هر یک از ابعاد به مؤلفه‌های مورد نظر و نهایتاً تعیین شاخص‌های هر یک از مؤلفه‌ها به ترسیم الگوی مطلوب در این عرصه منجر خواهد شد. تعامل شفاف میان حاکمیت و شهروندان و همکاری متعهدانه مردم با دولت به‌ویژه در قالب نهادهای مدنی و سمن‌های غیردولتی از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است. با بهره‌گیری از تربیت شهروندی است که افراد مشارکت در کارهای اجتماعی و پایبندی به حقوق شهروندی را می‌آموزند؛ هدف تربیت مدنی آماده کردن شهروندان برای زندگی در عرصه‌های اجتماعی، سیاسی و فرهنگی در سطح منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی است. مفهوم شهروند جهانی در بستر مشترکات انسانی، احساسات، عواطف، نیازها و غرایز که جنبه جهانی یافته‌اند، معنا و مفهوم می‌یابد. مفهومی که به‌مانند ابزاری است در جهت اندیشه مسئولیت‌پذیری و پاسخگو بودن بیشتر دولت؛ اما لزوماً بیانگر نفع منفی منافع ملی و حاکمیت دولت نیست، بلکه نشان‌دهنده تغییر شگرف در مفهوم حاکمیت است. زیرا، شهروندان از آنچه تأثیر می‌پذیرند و الهام می‌گیرند. دیگر محصور و در چارچوب مرزها نخواهد بود، بلکه هویت و رفتار انسانی در فضا و محیطی فرا دولتی شکل می‌گیرد که در آن تعاملات انسانی برگرفته از مسائلی انسانی و جهانی است. فرایندی که از روند جهانی شدن تأثیرگذار خواهد بود (شریفی طراز کوهی، ۱۳۸۹). در تصویر شمار (۱) ایده جهان‌وطنی، تکثر فرهنگی و هم‌زیستی مسالمت‌آمیز مدنظر است.

تصویر ۱: پوستر امید به آینده، طراح قباد شیوا. منبع: (نجفی و همکاران: ۱۴۰۰)

طراحی الگوی آرمانی پیشنهاد شده در متن پژوهش، نمودار مناسبی را جهت بهبود آموزش و پرورش اجتماعی شهروندان آزاد در عصر جهانی شدن ارائه نموده است. الگوی ذیل در این خصوص قابل ملاحظه است:

شکل ۲، حمایت سازمانی و رفتار شهروندی

یافته‌های تحقیق در زمینه نحوه طراحی الگوی مطلوب آرمان تربیتی شهروندان آزاد جهان از منظر فیلسوفان تعلیم و تربیت معاصر، از نظر هدف با تحقیقات همالوشین (۲۰۱۷)، واترز (۲۰۱۶) و دیلم صالحی (۱۳۹۳) همخوانی دارد. تصویر شماره (۲) نمادی از صلح و تربیت اجتماعی در جامعه آرمانی است.

تصویر ۲: پوستر صلح، طراح مهدی سعیدی، منبع (نجفی و همکاران: ۱۴۰۰)

اما چگونه الگوی نظام‌مند آرمان تربیتی شهروندان آزاد جهان از منظر فلاسفه تعلیم و تربیت معاصر در پوسترهای گرافیکی تبیین می‌گردد؟ در جواب پرسش فوق‌الذکر می‌توان گفت: بر اساس یافته‌های تحقیق محتوا، مفهوم شهروندی در سطح محلی و ملی دارای وجوه مشترک با مهارت‌های زندگی در جامعه جهانی است؛ بنابراین گرچه مفاهیم شهر و شهروندی از یک جهت پدیده‌های عینی - تجربی و مکان مد و زمانمند و نهایتاً اموری اجتماعی است، اما از جهتی دیگر مقوله انسانی - فلسفی است. زیرا این دو مفهوم حامل ابعاد انسان‌شناختی و فلسفی است و غالب مکاتب فلسفی معاصر و طراحان نظام تربیت شهروندی، به این جنبه مهم از مقوله شهروند آزاد جهانی در آرا و آثار خود نظر دوخته‌اند و مؤلفه‌های متشکله نظری و فلسفی آن را در عرصه مدیریت نظام‌مند شهری و تربیت حرفه‌ای شهروندان تبیین نموده‌اند.

آموزش و تربیت شهروندی سرمایه‌گذاری برای آینده کشور در تمامی ابعاد است، یافته‌های تحقیق در زمینه چگونگی تبیین و تحلیل مضمون الگوی آرمان تربیتی شهروندان آزاد جهان از منظر فیلسوفان تعلیم و تربیت معاصر، از نظر هدف با تحقیقات مولر (۲۰۱۰)، آرتیلز و دایسون (۲۰۱۳) و عیوضی و باب‌گوره (۱۳۹۳) همخوانی دارد. برای چگونگی تحلیل مؤلفه‌ها، بسترها و رویکردهای انتقادی در خصوص ایده مورد نظر چگونه قابل باید گفت: دانش مدرن، مهارت رفتار زندگی شهری و نگرش‌های دموکراتیک شهروندی، مؤلفه‌های بنیادین شهروند آزاد جهانی از منظر فلاسفه معاصر هستند. یافته‌ها دوازده مؤلفه اساسی تربیت شهروندی مشتمل بر مؤلفه‌های ارزشمندی، هدفمندی، روشمندی، نوع‌دوستی، مردم‌سالاری، شایسته‌سالاری، جستجوگری، استقلال فردی، کفایت، سلامت، وطن‌دوستی و اعتدال را نشان دادند. مؤلفه اساسی مردم‌سالاری در این پژوهش دارای بیشترین سهم بوده است. در این زمینه بیشترین توجه معطوف به حیطة شناختی و کمترین توجه معطوف به حیطة ارزش‌ها و نگرش‌ها بود.

تصویر ۳: طرح کبوتر صلح، طراح میلتنون گیلز. منبع (نجفی و همکاران: ۱۴۰۰)

این نماد یادآور جامعه پیام آرمانی و صلح جهان است. شرایط قرن اخیر با تحولات گسترده‌ای که در پی داشته، اندیشه‌ورزان فلسفی جهان را به تکاپو واداشته است.

یافته‌های تحقیق در زمینه مؤلفه‌ها، بسترها و رویکردهای انتقادی در حوزه آرمان تربیتی شهروندان جهان از منظر فیلسوفان تعلیم و تربیت معاصر، از نظر هدف با تحقیقات اسد مرادپور، نوری و پایمرد (۱۳۹۵)، گود (۲۰۱) و عیوضی و باب‌گوره (۱۳۹۳) همخوانی دارد.

اما شاخص‌ها و اولویت‌های هر یک از مؤلفه‌ها و مراحل تهیه الگوی فلسفی تربیت شهروند آزاد جهانی چگونه ارزیابی می‌گردد؟ جواب سؤال فوق به مدد تحلیل توصیفی حاکی است فرهنگ نقدپذیری و مشاوره آزاد در جامعه و افزایش آستانه تحریک شهروندان در مراودات اجتماعی، احترام به هنجارهای اجتماعی، پاسخگو بودن نهادهای دولتی و اعمال و نظارت نسبت به رفتار شهروندان و قانون محور بودن فعالیت‌های دستگاه‌های اجرایی، تلاش رسانه‌های گروهی، نهاد خانواده، آموزش و پرورش، نخبگان، اصحاب سیاست و ائمه جمعه و جماعت از محورهای مهم در حوزه حقوق شهروندی است.

در حوزه تربیت شهروندی دو رویکرد غالب وجود دارد، این دو رویکرد عبارت‌اند از:

- رویکرد محافظه کار که تأکید بر اجتماعی کردن و آماده کردن افراد برای خدمت به دولت ملی و تابعیت مؤثر دارد.

- رویکرد پیشرفت گرا، تدارک دهنده فرصت‌هایی برای فراگیران جهت درگیری و مشارکت فعال به‌عنوان عضوی از مدرسه و اجتماع بزرگ‌تر است (کروکلیور، ۲۰۰۴؛ به نقل از قلتاش، ۱۳۹۱)

بنابراین، شهروندی فعال به مشارکت فعال در جامعه و اعمال حقوق شهری، سیاسی، اجتماعی از طریق مشارکت فعال در سطح ملی و بین‌المللی دلالت دارد که این خود دربرگیرنده دانش و فهم از حقوق ساختارها و رویه‌های دموکراتیک و اجتناب از اعمال تبعیض‌آمیز برای افراد و گروه‌های خاص است. عوامل سواد فناوری، تفکر هدفمند، مشارکت اجتماعی و آگاهی جهانی از دیگر عوامل تأثیرگذار در شکل‌گیری شخصیت شهروندی هستند. به‌زعم جامعه‌شناسان، شهرنشینان زمانی که به حقوق و قوانین اجتماعی احترام می‌گذارند و به مسئولیت‌های خویش در قبال شهروندان عمل می‌نمایند، به شهروند ارتقا می‌یابند. مفهوم «شهروند» نه‌تنها در جامعه شهری بلکه در جامعه استانی و کشوری هم قابل تعریف است و یافته‌های تحقیق در زمینه الگوی مطلوب برنامه درسی کارآفرینی از نظر روش تدریس با تحقیقات واترز (۲۰۱۶)، مولر (۲۰۱۰)، اسدی و احمدی (۱۳۹۶)، قائدی (۱۳۸۵) همخوانی دارد.

۴. نمایه الگوی آرمان تربیتی شهروندان آزاد جهان

در تحقیق حاضر، جهت ارائه الگوی آرمان تربیتی شهروندان آزاد جهان برای نظام تعلیم و تربیت، مدلی طراحی شد. عناصر تشکیل‌دهنده الگوی مذکور، شامل معیارها و زیر معیارها است که در آن، چگونگی ارتباط میان معیارها و عناصر پژوهش تبیین شده است. هدف اصلی این تحقیق، شناسایی ابعاد ایده تحقق آرمان تربیتی شهروندان جهان از منظر فیلسوفان تعلیم و تربیت معاصر است. طراحی مدل در راستای دستیابی به اهداف پژوهشی ذیل است:

۱. تعیین مبانی فلسفی، اجتماعی و روان‌شناختی الگوی شهروند جهانی،

۲. ارائه الگوی مطلوب آرمان تربیتی شهروندان آزاد جهان،

۳. تحلیل توصیفی الگوی مطلوب شهروند تربیت‌یافته آزاد جهانی از نظر محتوا،

۴. ارائه الگوی مطلوب فلسفی معاصر برای شهروند در نظام تعلیم و تربیت،

در مقام تفسیر اهداف فوق‌گفتنی است: توجه به تشدید روابط اجتماعی بین افراد جوامع در سطح جهان و خارج از حیطه مسئولیت و قدرت دولت‌ها و آگاهی از نقشی که افراد انسانی می‌توانند به‌عنوان شهروند در این روابط جوامع انسانی به‌عنوان کل ایفا نمایند، ضروری می‌گردد؛ زیرا، در فرایند جهانی‌شدن روابط اجتماعی ویژگی فرا سرزمینی پیدا می‌کنند و مرزها بر اثر جریان الکترونیکی نفوذپذیر می‌گردد و به‌شدت تحت تأثیر قرار می‌گیرند؛ در نتیجه پیش‌شرط اساسی اعمال حاکمیت مؤثر ملی از بین می‌رود. دیگر پیشرفت‌های مادی و اقتصادی نظیر: ناتوانی دولت‌های معاصر در کنترل شرکت‌های جهانی، زیست‌محیطی جهانی و تجارت جهانی ارز و سرمایه جهانی باعث تحدید حاکمیت دولت گردیده‌اند. به‌گونه‌ای که برخی از ابعاد فرهنگی، اجتماعی و روانی تقویت‌کننده حاکمیت را تضعیف نموده است. در نتیجه شاهد رشد شبکه‌های فرامرزی حاصل از این تحولات هستیم که باعث گردیده تا بسیاری از مردم وفاداری‌های را کسب نمایند که حتی از حس وحدت و انسجام ملی که در گذشته اساس مشروعیت دولت را تشکیل می‌داد فراتر رود، درحالی‌که هم‌زمان با آن شاهد آن هستیم که جهانی‌شدن وفاداری‌های محلی را در میان مردم بومی و دیگر گروه‌های فرو دولتی بار یکدیگر تقویت می‌کند (پورا احمدی، ۱۳۹۳).

آموزش رسمی از مقطع آمادگی آغاز و تا دوره دانشگاهی ادامه می‌یابد. در هر یک از مقاطع آمادگی، دبستان، راهنمایی و دبیرستان با توجه به شرایط سنی و ذهنی کودکان و نوجوانان و جوانان، آموزش حقوق شهروندی با روش کاملاً غیرمستقیم (از طریق نحوه رفتار و برخورد آموزگار با کودکان)، به عبارتی مدارس برای دانش‌آموزان فضایی فراهم کنند که دانش‌آموزان، شهر را تجربه کنند و با حقوق شهروندی به شکل عملی آشنا شوند، یعنی ساختارها، روش‌ها و محیط‌های آموزشی برای تدوین و یادگیری شهروندی آماده شوند و طرح مستقیم مفاهیم حقوق شهروندی با دانش-آموزان (با بهره‌گیری از روش‌های تدریس فعال از جمله؛ روش حل مسئله، روش کاوشگری، روش پروژه، روش یادگیری مشارکتی و ...) و همچنین اطلاع‌رسانی در خصوص حقوق شهروندی با برگزاری کنفرانس، سمینار و تدوین کتابچه تصویری، کتب آموزشی، ابزار سمعی و بصری و اردوهای دانش‌آموزی به‌عنوان راهکارهای تربیت شهروندی بهره برد. ملاحظه پارامترهای آموزش رفتار شهروندی به افزایش کیفیت زندگی جمعی و تقویت سرمایه اجتماعی در زندگی کمک شایانی می‌کند. تعلیم و تربیت رفتارگرای شهروندی در افزایش کیفیت عملکرد سازمان‌های مدنی بسیار اثرگذار است، این آموزه‌ها به تقویت بستر اخلاق اجتماعی و بسط همبستگی اجتماعی جامعه در سطح محلی، ملی و جهانی کمک خواهد کرد، آموزش شهروندی بخشی از وظایف مدیریت شهری است، در واقع دولت و نهادهای قانون‌گذار، سازمان‌های ملی و محلی، تشکل‌های مدنی و ... از طریق آموزش حقوق شهروندی و مهارت‌های زندگی جمعی و شناخت اصول مدیریت شهری نقش بارزی در تربیت شهروندان خواهند داشت. آموزش حقوق شهروندی و آزادی‌های عمومی در نهادهای عمومی دولتی و غیردولتی از اهمیت مضاعفی برخوردار است، زیرا موجب استقرار و گسترش فرهنگ انسان‌دوستانه و مطالبه‌کننده - حکومت‌خادم و پاسخ‌گویی و در نتیجه تعمیق دولت قانون‌مدار می‌شود.

جدول ۱: نتایج تحلیلی عاملی برای شناسایی مؤلفه‌های تربیت شهروند حرفه‌ای در حوزه تعلیم و تربیت

شخص	تعداد	زیر مقوله	مقوله	تم
	۵	۱. تقویت مشارکت اجتماعی	اهداف و فلسفه تربیت	
	۴	۲. آموزش و مسئولیت‌پذیری اجتماعی و اخلاقی	فناوری و تجهیزات	
	۴	۳. رشد سواد سیاسی		
	۳	۱. به‌روز بودن		
	۳	۲. مناسب بودن	نیروی انسانی	
	۳	۳. سهولت در ارائه تجهیزات فناورانه		
	۴	۱. دانش، مهارت و نگرش جهانی اندیشیدن و عمل کردن		متغیرهای ورودی یا درون‌داد
	۴	۲. دانش، مهارت و نگرش دموکراتیک		
	۳	۳. توانایی در کاربرد فناوری اطلاعات		
	۳	۱. کسب دانش	معیارهای ارزیابی	

۳	۲. شیوه تفکر		
۳	۳. پرورش مهارت‌های لازم برای تعاملات اجتماعی		
۳	۱. آموزش از طریق برنامه‌های درسی مجزا	استاندارد و منابع آموزشی	
۳	۲. آموزش از طریق برنامه‌های درسی درهم‌تنیده		
۹	۱. آموزش درباره شهروند حرفه‌ای بودن	آموزش‌های شهروندی	
۳	۱. یاددهی و یادگیری پداگوژیکی	پداگوژی	
۳	۲. پداگوژی انتقادی		
۳	۱. محتوای دانشی	فرایند محتوای آموزشی	متغیرهای میانجی یا
۴	۲. محتوای مهارتی		
۳	۳. محتوای نگرشی		
۳	۱. برنامه درسی پنهان	کارکردهای پنهان تربیت	
۵	۲. تفکر انتقادی		
۸	۱. سواد سیاسی	شناخت مدنی	
۱۲	۲. سواد اجتماعی		
۱۰	۳. سواد فرهنگی		
	۱. سواد علمی	برونداد توانایی مدنی	متغیرهای خروجی
	۱۱		
۱۱	۲. سواد اقتصادی		
۷	۳. سواد فناوری		
۱۱	۱. سواد اخلاقی	نگرش مدنی	
۹	سواد زیست‌محیطی		

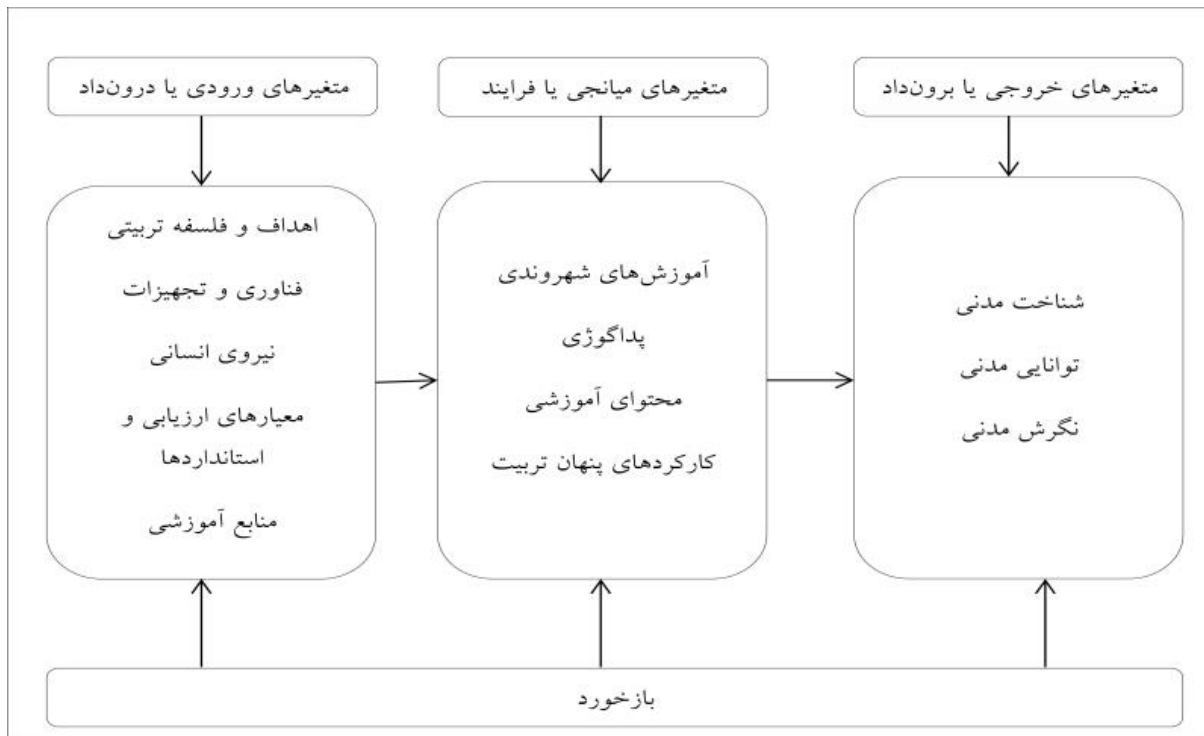
جدول ۱ نشان می‌دهد که متغیرهای ورودی یا درون داد شامل پنج مقوله اهداف و فلسفه تربیتی، فناوری و تجهیزات، نیروی انسانی، معیارهای ارزیابی و استانداردها و منابع آموزشی، متغیرهای میانجی یا فرایند شامل چهار مقوله آموزش‌های شهروندی، پداگوژی، محتوای آموزشی و کارکردهای پنهان تربیت و متغیرهای خروجی یا برون داد شامل سه مقوله شناخت مدنی، توانایی مدنی و نگرش مدنی هستند. همچنین نتایج نشان داد که بار عاملی همه

شاخص‌ها بالاتر ۰/۵ بودند و عوامل توانستند ۶۴ درصد واریانس مؤلفه‌های تربیت شهروند حرفه‌ای در آموزش و پرورش ابتدایی کشور را تبیین کنند.

جدول ۲. شاخص‌های برازش الگوی تربیت شهروند حرفه‌ای در آموزش و پرورش ابتدایی کشور

شاخص‌های برازش	اختصار	مقدار	برازش قابل قبول
برازش تطبیقی	CFI	۰/۹۹	بالاتر از ۰/۹
نیکویی برازش	GFI	۰/۹۷	بالاتر از ۰/۸
برازش افزایشی	IFI	۰/۹۳	بالاتر از ۰/۹
میانگین مربعات خطای برآورد	RMSEA	۰/۰۵۷	پایین تر از ۰/۰۸
کای اسکوئر هنجار شده	CMIN/df	۲/۲۲	بین ۱ تا ۵
نیکویی بارزش تعدیل یافته	AGFI	۰/۹۵	بالاتر از ۰/۸
برازش هنجار	NFI	۰/۹۳	بالاتر از ۰/۹

جدول ۲ نشان می‌دهد که الگو وضعیت مطلوبی دارد و برازش الگو مناسب و قابل قبول است. همچنین نتایج نشان داد که ضرایب مسیر پنج مقوله متغیرهای ورودی یا درون داد شامل اهداف و فلسفه تربیتی ۰/۸۴، فناوری و تجهیزات ۰/۷۹، نیروی انسانی ۰/۷۰، معیارهای ارزیابی و استانداردها ۰/۷۵ و منابع آموزشی ۰/۷۹، چهار مقوله متغیر-های میانجی یا فرایند شامل آموزش‌های شهروندی ۰/۸۱، پداگوژی ۰/۸۹، محتوای آموزشی ۰/۸۸ و کارکردهای پنهان تربیت ۰/۸۶ و سه مقوله متغیرهای خروجی یا برون داد شامل شناخت مدنی ۰/۹۵، توانایی مدنی ۰/۹۷ و نگرش مدنی ۰/۹۸ است که همه آنها معنادار هستند، بنابراین الگوی تربیت شهروند حرفه‌ای در نظام تعلیم و تربیت کشور در شکل ۳ قابل مشاهده است.

شکل ۳: الگوی تربیت شهروند حرفه‌ای در نظام تعلیم و تربیت کشور

نتیجه‌گیری

نظام آموزش و پرورش هر جامعه از آن‌رو شکل یافته و قوام گرفته است که شهروندانی مؤثر و مطلوب را متناسب با نیازها و ارزش‌های اجتماعی، تربیت و تحویل جامعه کند؛ لذا تربیت شهروندی یکی از مهم‌ترین مسائل و دل‌مشغولی‌های نظام‌های آموزش و پرورش در کشورهای مختلف جهان است. تا افراد یک جامعه دانش، نگرش‌ها و مهارت‌های خاص را در خود رشد ندهند، نمی‌توانند وضعی توأم با موفقیت و رضایت خاطر در زندگی اجتماعی برای خود به وجود آورند. با عنایت به مقتضیات عصر کنونی و جامعه جهانی، دانش‌آموزان صرفاً موجودی منحصر در خانواده، جامعه و کشور خود نیستند، بلکه بخش جدایی‌ناپذیر از جهان بشری و مناسبات جهانی به حساب می‌آیند. شهروندی مجموعه گسترده‌ای از فعالیت‌های فردی و اجتماعی است. فعالیت‌هایی که اگرچه فردی باشند، اما برآیند آن، به پیشرفت وضعیت اجتماعی کمک خواهد کرد. شهروندی، از جمله مفاهیم نوپدید است که به طور ویژه‌ای به برابری و عدالت توجه دارد و در نظریات اجتماعی، سیاسی و حقوقی جایگاه ویژه‌ای پیدا کرده است. مقوله «شهروندی» وقتی تحقق می‌یابد که همه افراد یک جامعه از کلیه حقوق مدنی و سیاسی برخوردار باشند و همچنین به فرصت‌های موردنظر زندگی از حیث اقتصادی و اجتماعی دسترسی آسان داشته باشند. ضمن اینکه شهروندان به‌عنوان اعضای یک جامعه در حوزه‌های مختلف مشارکت دارند و در برابر حقوقی که دارند، مسئولیت‌هایی را نیز در راستای اداره بهتر جامعه و ایجاد نظم بر عهده می‌گیرند و شناخت این حقوق و تکالیف نقش مؤثری در ارتقای شهروندی و ایجاد جامعه‌ای بر

اساس نظم و عدالت دارد. براین اساس آموزش حقوق شهروندی، همانا نهادینه‌سازی نظامی از حق‌ها و تکلیف‌های متناسب با شهروندی مبتنی بر کرامت و ارزش والای انسانی است. بسیاری از معضلات مربوط به نظام‌های شهری ایران، از عوامل غیردموکراتیکی مانند عدم مشارکت‌پذیری، فقدان همه‌شمولی، نقض حقوق شهروندی و عدالت شهری، قوانین فاقد مشروعیت، عدم انعطاف‌پذیری نشئت می‌گیرد؛ لذا با تمهید معیارهایی همچون کثرت عقاید، انعطاف‌پذیری، شکل‌گیری جوامع مردم‌نهاد، آموزش و گفتمان شهروندی، تنوع‌پذیری و رعایت حقوق شهروندان به شهر، می‌توان این فرایندها را دموکراتیزه و در نتیجه بستری برای بروز شکلی جامع از برنامه‌ریزی و طراحی شهری دموکراتیک فراهم کرد؛ فرایندی که با ایجاد فرصت‌های برابر منجر به تقویت دموکراسی می‌شود و به جایگاه مردم، نه به‌عنوان مشکل بلکه به‌مثابه راه‌حل، ارج می‌نهد؛ لذا آنها بایستی یاد بگیرند که به نحوی مؤثر در بهبود امور جوامع محلی، ملی و جهانی مشارکت کنند. برای نیل به این هدف، مدارس باید به‌عنوان دستگاه‌های عظیم آموزشی و پرورشی، برنامه‌ریزی‌های جامع و راهبردی در این زمینه تدارک ببینند؛ بنابراین، تربیت شهروندانی جهانی به‌منظور زندگی مسالمت‌آمیز و موفقیت‌آمیز در جامعه محلی، ملی و جهانی، از اهداف اصلی شکل‌گیری و توسعه مدارس در قرن حاضر به‌حساب می‌آید. در راستای احراز ویژگی‌های شهروند جهانی، آموزش و پرورش باید مکانی برای تدارک فرصت‌های لازم و مناسب برای تجربه عرصه‌های مختلف زندگی باشند تا از این رهگذر، زمینه‌های لازم برای برطرف کردن نیازهای دانش‌آموزان در سطوح محلی، ملی و جهانی فراهم آید. آموزش و پرورش بایستی خود زندگی و نمونه و الگویی کوچک از جامعه باشند. در این مقاله کوشش شد تا با تبیین نقش آموزش و پرورش در تربیت شهروند جهانی به بررسی مؤلفه‌های شاخص در تربیت شهروند جهانی در ابعاد سه‌گانه شناختی، نگرشی و مهارتی و نمودهای شاخص متناسب برای هر یک از این مؤلفه‌ها پرداخته شود و در نهایت، الگوی کارآمد تربیت شهروند جهانی در بستر نظام آموزش و متناسب با حیطه‌های سه‌گانه شناختی، نگرشی و مهارتی ارائه گردد.

منابع

کتاب‌ها

نیک‌گهر. عبدالحسین. (۱۳۸۸). مبانی جامعه‌شناسی، تهران: انتشارات توتیا.

مقالات

دانایی‌فرد، حسن؛ خائف‌الهی، احمد و حسینی، سید مجتبی. (۱۳۹۰). «تأملی بر ارتقای تسهیم دانش در پرتو رفتارها» مدیریت عمومی، ۴ (۱۴)، ۸۴-۶۳.

دیلم صالحی، بهروز. (۱۳۹۳). «تحول مفهوم شهروندی در فرایند جهانی شدن»، مجله علوم سیاسی دانشگاه آزاد کرج، ۲۹ (۲۴).

فتحی واجارگاه، کورش؛ واحد چوکده، سکینه. (۱۳۸۵). «شناسایی آسیب‌های تربیت شهروندی در برنامه درسی پنهان: نظام آموزش متوسطه نظری از دیدگاه معلمان زن شهر تهران و ارائه راهکارهایی برای بهبود وضعیت آن»، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، شماره ۱۷، ۱۳۲-۹۳.

قائدی، یحیی. (۱۳۸۵). «تربیت شهروند آینده»، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، ۵ (۱۷).

قلتاش، عباس. (۱۳۹۱). «مبانی اجتماعی و سیاسی تعلیم و تربیت: بررسی تطبیقی رویکردها و دیدگاه‌های تربیت شهروندی»، پژوهش‌نامه تعلیم و تربیت، دانشگاه فردوسی مشهد، ۲، ۶۴-۴۷.

معینی علمداری، جهانگیر؛ ماخانی، سعید. (۱۳۹۷). «جان رالز: گذار از نظریه‌ای در باب عدالت به لیبرالیسم سیاسی»،
مجله سیاست، ۴۸ (۲)، ۴۷۱-۴۵۳.
هاشمی، سید احمد. (۱۳۸۹). بررسی میزان استفاده از مفهومی‌های تربیت شهروندی در محتوای کتاب‌های تعلیمات
اجتماعی دوره راهنمایی، فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار، ۴، ۱۴۱.
یکدل نشتیفانی، محمود؛ طالب‌پور، مهدی. (۱۳۹۷). شایستگی مدیران و رفتار شهروندی سازمانی کارکنان از طریق
نقش تعدیلگر اخلاق حرفه‌ای مطالعه موردی آموزش و پرورش استان خراسان رضوی، اولین همایش ملی مدیریت و
اقتصاد با رویکرد اقتصاد مقاومتی، مشهد، دانشگاه پیام‌نور خراسان رضوی.